

Туркистон ўлкаси ўзининг тарихида тоза япроқларга эга бўлмоқда. Хаёлга ўтмаган воқеаларни ҳақиқат шаклида қарши олмақда. Оврупонинг Оврупо маданияти аталгон йўл остида жони чиқиб, инграб ётгон шу чоқда Ўзбекистон ўзини янги ҳаёт эшиги олдида кўради. Оврупо «сарват»нинг қонли ва қирқин панжалари орасида сиқилмоқда ва миллий-синфий душманларнинг тўполони ичида йўлини йўқотмоқда экан, Туркистоннинг мазлум халқи ўз қонининг ота бошлагонини сезмақдасин.

Бу янги ҳаёт, Ўзбекистон җумҳуриясида бошқа миллатлар билан бир ҳуқуқда, бутун миллий зулм ва қолдиқлардан узоқ, ўзбек җумҳуриясининг қурилиши фикридир. Октябр инқилобининг мазлум миллатларга бературган эрки Оврупода бўлгонидек бўлмай, бировдан зулм қечмақ, бировга зулм этмақ асосига қарши бўлиши керакдир. Ҳар миллат «туғал эрк» билан ўз ҳаётини тансиқ (комбинация) этишга эга бўлиши лозим. Ҳар миллат ўзининг ижодий қобилиятини умумга қойиладик бир йўлда ўсиришга тиришмақга йўл тоқмоғи керакдир. Шундагина миллатлар ўса оладилар ва шундагина башарият юксалтурган бир ҳолда бўла олар. Бу эса миллатларнинг муқаддириятларини ҳал эта олатурган бир ҳолга қирган вақтдагина мумкин бўла олар.

Ўзбек җумҳуриясини октябр инқилоби шу тасаввурлар билан туғдирди. Байналмилал баъзи қишлоқларнинг ўйлаганича дунёда ҳеч бир миллат қолдиқмаслик маъносида бўлмай, балки ер юзида бўлгон миллатларининг айрим-айрим ўз муқаддириятларини бошқаларга зарар бермаслик равишда тузмақликларидир. Шунинг учунда ҳар миллат ўзини ўзи идора этишга қанча иқтидорли бўлса, байналмилал шунча маҳкам асосга таянган бўладир. Шунинг учун ўзбек җумҳурияси Туркистоннинг янги йўлга қириш даврида муҳим бир йўлбоши саналиши мумкин.

Мақоламизнинг мақсади, ўзбек миллий җумҳуриясининг асосини тафтиш ва изох бўлмагонидан шу қисқа муқаддима билан қиёқояланиб мақсадга ўтамин.

Ўзбек җумҳуриясининг маркази Самарқанд бўлиши муносабати билан тузулатурган ижрокўм учун Самарқандда бир бино қурмаққа қарор бўлгонини эшитдик. Мана шу муносабат билан биз баъзи мулоҳазаларимизни майдонга отмоқчимиз.

Туркистон эски маданий дунёнинг байналмилал чегарасида энг юқори ўрун тутатурган олимлар, ҳақимлар, шоирлар, санъатқорлар этиштирган бир ўлкадир. Туркистон-тон шарқий, жанубий ва қарғий Осиёнинг бир-бировига тўқушатурган бир мавзеда бўлгонидан иқтисодий нукталарга молик бўлгондир. Шунинг учунда бир вақтлар маданиятнинг энг юқори даражасига мингандир. Кейинги вақтларда икки дунё бозорларининг Оврупо ва Амрико савдоқарларига очилиши ва савдо йўлларининг ўзғариши маҳаллий маданиятнинг қастлашишига сабаб бўлгондир... Эски маданиятимизнинг бу қисми (баъзи мусбат олимлардан бошқа бўлгон қисми) ҳам бошқа, эски илм ва қан қисми кейин қолгон деб айтиб бўлмайди. Чунки бир миллатнинг маданиятининг юксалган вақтидаги этишдирган дохийларнинг асарлари у миллатнинг «турғунлик» даврида доимо манфаатқорлар тарафидан мўдул саналгон ва ўшанга ўхшатмоқ гоё ўрнини олгондир. Бу ҳол бутун дунёдаги миллатларининг бошидан ўтгандир.

Ўн олтинчи асрнинг биринчи ярмида Италиядан этишган Рафаэл, Ансилаларнинг лавҳалари ўн саккизинчи, ҳатто ҳозирги асргача мўдул ўрнида ишлатиласин. Германияда Голбин, Дурирларнинг мактаблари ўн саккиз ва ўн тўққизинчи асргача давом этгандир.

Бу миллатлар, хатто, неча юз йиллик ҳаётларида бошқадан шундай даҳолар кўрмаганларидан хали ҳам шуларга етишмак учун тиришадирлар. Машхур мусикачи Бетховен неча асрдан бери дунёнинг энг севимли кишисидир. Наволари доимо рағбат билан эшитиладир ва унинг каби бўлишга тиришиладир.

Бизнинг тарихимизда ҳам шундай аҳамиятли шахсиятлар оз эмасдир. Уларнинг асарлари неча асрлардан бери қўлланма вазифасини адо қиладир.

Мусикамизнинг саккиз асрдан ортиқ бир тарихи бўлгани каби меъморчилигимизнингда саккиз асрга яқин умри бордир. Мусикамиз шу асрлар бўйинча, табиий, турли ўзгаришларга учрагандир.

Факат сўнги вақтлардаги васикаларга қараганда уч-тўрт аср орасида ўзгариш жуда оз бўлгандир.

Меъморимизда ҳам ҳол шудир.

Сўнги кунларда Бухорода кашф этилган еттинчи асрларда бино этилган бир мазор билан ундан икки аср сўнг ясалгон Шердор мадрасаси бино этилган, ундан икки аср сўнг Хўқандда бино этилган Умархон мадрасаси ва шу сўнги асрнинг асари бўлган Худоёрхон ўрдаси - ҳаммаси ислом-турк меъморининг Туркистон услуби тарзининг такроридир.

Юқоридаги бу изохдан маълум бўладирким, бизнинг маданият асримиздан қолгон муҳим меъморимиз бордир ва ҳалигача давом этадир.

Бу билан биз шуни айтмоқ истаймизким, бизнинг ўз руҳимизнинг акси бўлган меъморимиз бор экан, нечун қурултургон бинолар ўз руҳимизда қурулмасин?

Айниқса, янги тарихий давр билан бошланатургон Туркистон тарихи ўзининг биринчи қадамида, гоёсида бўлган миллий-ижтимоий жумҳуриятнинг маркази сифатини олатургон ижрокўм биносини бутун ҳайъат билан қайси ернинг, қайси элнинг натижаси ва эгаси бўлишини гавдалантириб кўрсатиши керакдир?

Албатта, Туркистоннинг эмасми?!

Шунинг учунда бу масалага халқ ходимларининг аҳамият беришлари ва рус жаҳонгирлигининг иши билан Туркистон мазлум элининг бирдан-бир даҳосининг тажассум этилишини кўрсататурган бир гавда қуришлари керакдир.

Бу бино Туркистон янги маданий ҳаётининг туб тоши (таг курси) бўлиши керакдир.

Бу мақола ҳам В. Махмуднинг Москва даври ижодидан бир намунадир. Мақола «Зарафшон» газетасининг 1924 йил 17 декабр сонидан эълон этилган.